

נאום ההכתרה מתוך המאליק

מגרמנית: ירדן יוסף בן-צור

הקדמה: עדי מולד

נאום ההכתרה המובא כאן בתרגום הראשון לעברית הוא אחד מרגעיו הקרנבליים ביותר של "המאליק", רומן אקספרסיוניסטי סוער ורב-קוטבי, שחיברה ואיירה המשוררת היהודייה-גרמנייה אלזה לסקר-שילר (1869-1945). הרומן ראה אור במלואו בשנת 1919, אך נכתב בפעילות בברלין כבר בין השנים 1913 ו-1917, בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה. מאורעות המלחמה, מרחביה של העיר ברלין ושלל דמויות מחייה של המשוררת משמשים ברומן מצע לחגיגת החלפת זהויות והתחפשות, ונכתבים במקצב המשוחרר והפרוע של הקרנבל והקרס.

חלקו הראשון של הספר הוא סדרת מכתבים המתארים את תבי, היא ברלין של ראשית המאה. המכתבים ממוענים אל "הפרש הכחול", הוא פרנץ מארק, הצייר האקספרסיוניסטי וחברה הקרוב של לסקר-שילר, שנהרג במלחמה בעת שירותו בצבא הגרמני. חלק מן המכתבים הכלולים בחלקו זה של הספר אכן נשלחו למארק בעת המלחמה. אך במקום התכתבות בין לסקר-שילר למארק, המכתבים חתומים בשמות דמויות ספק מיתיות. מחבר המכתבים הוא הנסיך יוסף, בן דמותה של המשוררת, ואילו הנמען, מארק, מכונה כאן חצי האח רובן והנסיך מארק מקאנה.

חלקו השני של הרומן נרטיבי לכאורה, אם כי גם הוא נפתל ופרגמנטרי. חלק זה, ובו נאום ההכתרה של המאליק, נכתב לאחר הידיעה על מותו של מארק. חלק זה מתמקד בדמותו של המאליק – ישות מיתית-פואטית מן המזרח הקדום, גלגולו של הנסיך יוסף מתבי ואחת ממסכותיה המתחלפות, המשחקיות, של לסקר-שילר עצמה. המאליק – המלך, אחד מכינויי אללה הנהוגים באסלאם – הוא מנהיג מסדר אחר: הוא חולק את כוחו עם משרתיו, נאמן לאחיו, ומתנגד ללאומנות ולמלחמה. לבסוף, לבו דוחק בו לצאת למלחמה ומשאינו עומד בהשלכותיה הקשות, שם קץ לחייו.

אפשר שכתר המלכות של המאליק מפנה אל המשוררת, שהייתה בפרוץ המלחמה בשיא תהילתה, קיסרית האקספרסיוניזם של ברלין. לסקר-שילר מעתיקה ברומן את מלחמת העולם הראשונה, מלחמת המערב כלשונה, אל המרחב המדומיין של המזרח הקדום. היא מנסחת את המתחים שבין חברה תומכי המלחמה, כגון המשורר הגרמני גוטפריד בן המופיע ברומן כגיוזלהיר הניבלונגי, מושא אהבתו של המאליק, ובין מתנגדי המלחמה. "המאליק", ונאום ההכתרה בפרט, מבטאים את ניסיונה של לסקר-שילר להציב אופוזיציה ראויה למלחמה. הלב, ישות גופנית-רוחנית ופיגורה בולטת ביצירתה של לסקר-שילר, עומד במרכז הנאום, כמרחב הגדול שממנו בוקעים היצירה והעולם. המאליק, קיסר הלב, מכנה את עצמו בנאום

בשם אביגיל יוסוף הראשון. ההצבה של זהות היברידית-אנדרוגנית זו לצד הלב הפורח כנרקיס גדול אינם רק עדות לקיום רעוע ועדין, ולסכנת מלחמת המערב הנשקפת למאליק/המשוררת, אלא בה בעת גם חגיגה קרנבלית של כוח האמנות בספרות ובחיים, כוח שמתגלה במלוא עוזו דווקא בזמני שקיעה וחידלון.

עדי מולד

*

מתק-עם שלי. המומיה אצילת הרוח של סבא-רבא שלי, של השייח', שוכבת כבר מאה שנים בכיפת הקבר. הוא יכול היה ליטול את לבו בכפו ולהתיר לו להתזז כמו מזרקה ססגונית. אני, לעומת זאת, אשליך אותו אליכם, מתוקים שלי, אנשים ססגוניים, ואתם תשמעו אותו פועם ותראו את עצמכם לבטח משתקפים בזוהרו. לבי יהיה לכם לגן, להינפש בצל דקליו. לבי הוא כרם, קשת השלום שלכם אחרי הסער. הו, לבי הוא חוף הים, לבי הוא האוקיאנוס: אני רוצה לחוש את הלהטוטן מרקד על רשרושי האדום ואת הפלט שוקע בגליי. אבל את השב לביתו יכניס לבי דרך שערו האלמוגי, ולאזהב יבקש להתקין סעודה מגרגרי-היער.

הלב שלי רוצה להיפרש אל הדתי, שטיח של חסד וענווה; מקדשי החם יהיה מולדת למכור-לתפילה. כה אוהב אני אתכם, האחים והאחיות בני עירי תב"י, ואני אחיכם ומלככם ומשרתכם. כי מי שאין בכוחו לציית, אין בכוחו למשול, ומי שאין בכוחו למשול, אינו רשאי להתהדר בענווה. אני, המאליק, הנני מנעולה של השלשלת שעליכם לבנות; שאתם מקדישים לי, למאליק! והוא האמן המוזהב של דברייכם. אבל גם על ימי המלחמה להיות "כזרימת הדם לווריד", הצופה בקרב הניח לנו לתלות גלימה על כתפיו. מי שזונח את חברו הוא עריק, אבל אבוי לזה שמהלל את הניצחון באוזני האויב. אני רוצה להיות קיסר הקיסרים. כל אחד מכם, והיה הוא העלוב ביותר, הוא אחי הקיסרי. אנחנו רוצים להתנשק בפה. אני, המאליק, עם כל אחד מכם, וכל אחד מכם עם משנהו. כך טפחו ברוך את מילות האהבה שלי, כך שהן ילבלבו בין התבואה בשדותיכם. תמיד נשאתי עיניי לשמים, הו, עליכם לאהוב אותי, ואני אגיש לכם את לבי עדין כמו נרקיס גדול.

אביגיל יוסוף הראשון בזליוס

מששמע המאליק, כי חברו-אהבו האבוד נמק כבר שמונה שנים בצינוק של מצר-קויה בארץ הפוגרומים, מחה את הזהב מעפעפיו. הוא שכח למשול בתב"י, והרהר במחשבה לשחרר את השבוי היקר. פרט לכך עסק אך ורק בתלבושת של צבאו והוריש אותה הלאה אל ראשי-השבטים שבחר מקרב הצעירים מאגודת בני-צבאות. בגובה-רגל השתרע השלג על הרמה שמעבר לצינוק בקרבת מוסקווה. "ועטופים בעורות-תן, נזרה בהלה בקרב האיכרים של הסביבה הלבנה וחסרת הרחמים". כך כתב המאליק לאחיו הנסיכותי, לרובן מארק מקאנה. "עליך לראות את עוסמן שלי, שבכסותו הפראית מחדיר אימה גם בי עצמי. הו, אחי שלי, אתה ואני והנסיך סשה ממוסקווה היינו האנשים היחידים בעולם שעמם היה אפשר לשחק

תופסת. כעת לבו נשבר בערגת־המשחק, כעת מחייך הלב בחיוך־ישישים וסובל במצוקת־נערים". הנגיד מקאנה הודיע לאחיו, לבוליוס, ולצבאו, כי בשל המספר הקטן של המפקדים הוא מתעקש על השתתפותו הלבבית, האחאית. הכאיב לו כי לא היה ביכולתו לגבות את אחיו הקיסרי, בזמן מסעות העלייה לרגל המלחמתיים שלו. גם הקרדינל קרל מאוסטריה ביטא ברגשת מה את האמון שמקרינ המאליק, אבל המליץ לעירו עתיקת־האל על חסותו של הדוכס הצעיר הנס אדלברט מלייפציג. והמאליק היה בתמימות דעים עם הנציג של ארצות־המערב מטעמים מובחרים. כי לא הייתה בכל תבני נפש חיה, שלא הייתה המאליק עצמו, ויכולה הייתה לייצג את המאליק, הסגנון חובק העולם, מהלך הקסם, של הרוזן מלייפציג, זכה מיד בלבו של הקיסר ובאווירה של עירו הססגונית.

לאחיו רובן, הפרש הכחול, הודיע יוסוף כדלקמן: "אני מחויב לחלוטין לקרדינל בעבור חלקו, שמסר לידי עירי באהבה. אני ועמי מלאי־שבחים להנס אדלברט, המשנה למלך מתבני. בזמן שאני וראשי־השבטים שלי נחצה ברגל את דרך־השלג, הוא ימשול בעירי בכבוד, ישעשעה במתיקות, וירעיף עליה מזכרי. אני חושד כי המשרת הסומלי הנאמן שלי, עוסמן, הוא תגרן ילדי ביותר. הוא הציע בסתר למכור לדוכס את ייעודו הקיסרי, משהבטחתי לוותר למענו על כיסאי למשך יום אחד בשנה. רואה אתה כמה חשיבות ייחס לך. אבל מה שחולף יום־יום מול עיניו של אדם! ואתה העלית ספקות כה רבים באשר לנדיבותי!". המאליק והדוכס מלייפציג רכבו על גמלים מדי ערב לאורך רחובות תבני, והקיסר בירך תמיד על האורח העדין, שבו אורחו רם־המעלה בירך ברחשי כבוד את נשות עירו, הולין את הגברים בלשונו השנונה, ושעשע את הנערים במהתלותיו. אולם האנשים שליוו את הדוכס מלייפציג שכבו שעות במעי הנהר. הם עיוו את אפיהם ולעגו לצוירים שאנשי תבני נהגו לקשט בהם את לחייהם. בערב הוטבעו הזרים מארצות־המערב במים. המאליק ואורחו היפה ישבו על הגג תחת מגל הירח ופטפטו. משום שלא הועלתה על ידי הקיסר כל התנגדות, הניחו אנשי תבני כי מעשיהם הצודקים נעשים גם בהסכמתו של המשנה למלך. כך הציל הקיסר עבור הדוכס את כתר המשנה למלך.

גם יוסוף אביגיל שמח בחכמה האצילית של ממלא מקומו הראוי. לא לעתים רחוקות פגש אותו במרכז השוק, שם דיבר בשבח תכונותיו הנשגבות של קיסרם הגדול. "רובן, עמי אוהב אותי, אני השער שלו; אין כל סדק אחר שמוביל אליו". במהלך היום הבטיח האורח הנאצל למאליק כי הוא מברך על ההזדמנות לפגוש סוף־סוף את יוסוף אביגיל פנים אל פנים. "רובן, כשהירח יהיה עגול, נצא אל רוסיה. אולם אתמול עוד חגגנו את יומו של עוסמן. אני והדוכס שמחנו לראות את בוליוס החום בעודו זולל. הוא ישב על גג, בגלימתי, עם כתר הצעצוע שהענקת לי, על קודקוד־עוסמן, וזלל כבש שחור, על צמרו וזנבו. נשות תבני שלחו לו את הממתקים הצבעוניים, ולחנויות הנוצצות שבבזאר שלחתי את הטבעות המרהיבות ביותר שרכש משרתי השחור שנמשח למעלת קיסר. העיר כולה ואזרחי לא ישכחו את מצב־רוחי זה לעולם. הנדכאים הבריאוו מצחוק, הקטועים הצמיחו מחדש את גפיהם; כולם ביקשו לראות את בוליוס הגרגרן".

אחיק השמוט
יוסוף אביגיל מתני